

Trávníček, František

Objektivismus a kosmopolitismus v naší jazykovědě

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1952, vol. 1, iss. A1, pp. [12]-25

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101609>

Access Date: 15. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

FRANTIŠEK TRÁVNÍČEK

OBJEKTIVISMUS A KOSMOPOLITISMUS V NAŠÍ JAZYKOVĚDĚ

Na celostátní ideologické konferenci v Brně koncem února t. r. vyhlásila naše věda rozhodný, nesmiřitelný boj proti objektivismu a kosmopolitismu. Ve výzvě všem učitelům a školským pracovníkům se praví; „Kosmopolitismus, buržoasní nacionalismus, pseudovědecký objektivismus a různé jiné cynické a lživědecké tendence představují zákeřné a rozkladné ideologické vlivy, které je třeba s veškerou rozhodností ze všech oborů vědy a vzdělání vymycovat.“

Podle vzoru mohutného Sovětského svazu a za jeho účinné a nezištné pomoci budujeme v naší vlasti socialismus, společenský řád založený na vědeckých základech. Je čestnou povinností naší vědy, tohoto budování všestranně a plně se zúčastnit. K tomu je potřebí vědy silné a síla vědy je v její pravdivosti. „Silou pravdivého vědeckého poznání — praví dále provolání konference — překonávejte všeliké sklony k slabosti a malověrnosti! Posilujte pravdivým duchem vědy v sobě i v jiných vědomí národní hrdosti a lidské důstojnosti!“

Objektivismem a kosmopolitismem ideologicky bojuje světový imperialismus za dosažení svého konečného cíle, za hospodářské, národní a kulturní zotročení všeho lidstva. Objektivismus a kosmopolitismus jsou spojené nádoby; objektivismus vede ke kosmopolitismu a ten se projevuje mimo jiné objektivismem. Kosmopolitismus, světoobčanství, popírá národní jazyk a kulturu, národní osobitost, svébytnost a z ní pramenící vlastenectví, lásku k vlasti, k národu, k jeho kultuře, pokládá je za zaostalé, za přežitek méně vyspělé minulosti. Kosmopolitismus odporuje tím též proletářskému internacionalismu, jehož úcta a vážnost ke všem národům vyvěrá z úcty a vážnosti k vlastnímu národu. Objektivismus hlásá, že věda má jen přesně zjišťovat fakta, nikoli hledat jejich smysl, vykládat jejich příčiny, vzájemné souvislosti. Tak prý najde objektivní, ryzí pravdu. Ale vskutku objektivismus nevede k poznání pravdy, nýbrž k jejímu zastírání, skreslování, je to lžiobjektivnost. Objektivismu a kosmopolitismu používá imperialismus k tomu, aby připravil předpoklady k uskutečnění svého reakčního, zločinného cíle ve vědomí lidí. Používá kosmopolitismu jako prostředku k tomu, aby osla-

bil odpor lidstva proti sobě, učinil národy povolnými, umrtvil jejich vůli hájit svébytnost vlastního národa a svrchovanost vlastního státu. A používá objektivismu k tomu, aby odváděl lidi od poznání podstaty věcí, aby zastřel svůj pravý cíl, odvrátil od něho pozornost.

Kosmopolitismus je pro vědu velkým nebezpečím, a to proto, že v ní nevystupuje přímo jako společenská ideologie, jako hlásání světoobčanství, nýbrž nepřímo, pod rouškou vědecké metody, vědeckého postupu, vědeckého pojetí zkoumaného předmětu. Tím často uniká pozornosti vědců, zejména těch, kteří podléhají objektivismu. Kosmopolitismus vymycuje z vědeckého bádání všechno to, vyhýbá se všemu tomu, co by mohlo svými výsledky posilovat národní uvědomění, vlastenectví vědeckých pracovníků, a zaměřuje vědecké zkoumání k tomu, co tyto vlastnosti oslabuje. Kosmopolitismus rafinovaně vyzveduje evropskost, světovost, všelidství, „široké obzory“ a podcenivě mluví o „úzkém hledisku“ vědy, která je spjata se svým národem, zkoumá to, co s ním souvisí a co má pro něj přímý význam. Objektivismus napomáhá kosmopolitismu tím, že dusí snahu a touhu vědeckého pracovníka, nejen zjistit fakta sama, nýbrž jejich souvislost s jinými, se společenským životem a vyvodit z toho závěry. Kosmopolitická a objektivistická věda nevede k pravdivému poznání, nýbrž skreslenému, není vskutku objektivní, nýbrž lžiobjektivní, nepřispívá k opravdovému pokroku ve vývoji lidské společnosti, nýbrž jej brzdí, je reakční. Kosmopolitismus a objektivismus vědu neposiluje, nýbrž oslabuje, a proto je svrchovaně žádoucí, z vědy jej důkladně vymýtiti.

2. Naše jazykověda nebyla uchráněna těchto dvou reakčních nakažlivin a je proto zapotřebí uvědomit si, v kterých konkrétních případech a jak se v ní projevují. Zcela bezpečným vodítkem jsou nám tu geniální Stalínovy stati o jazyce a jazykovědě, vyšlé souborně s názvem *Марксизм и вопросы языкознания* (Государственное издательство политической литературы. Москва 1950). Ve světle Stalínova pojetí ukazují se velké zásadní nedostatky nejen v Marrově „novém učení o jazyce“, nýbrž v celém dosavadním jazykozpytě, založeném na zcela nesprávném filosofickém idealismu a právě proto snadno přístupném nevědeckým, tendenčním směrům ve službách imperialismu.

V oboru mluvnickém pronikl objektivismus a kosmopolitismus největší měrou do t. zv. strukturalismu, do posledního předválečného jazykozpytného směru, který považoval jazyk nikoli v stalinském pojetí za nástroj lidského dorozumění a myšlení, nýbrž v duchu filosofického idealismu za soustavu znaků, symbolů. Připomněl jsem už jinde,¹ že se kosmopolitismus strukturalismu projevuje v jeho synchronismu a ve zkoumání jazyků nepřibuzných. Strukturalismem zdůrazňované synchronické zkoumání jazyka, t. j. jen v té podobě, kterou má v určité

době, zejména v dnešní, vede k těžké chybě, k ahistorismu, k opomíjení jazykového vývoje. Sovětský jazykozpytec A. S. Čikobava, známý z moskevské diskuse o Marrovi, napsal, že „odklon od historismu podkopává samy základy existence jazykozpytu jako vědy“. Měl tu na mysli to, co praví Stalin: „Jazyk, jeho strukturu nelze považovat za výsledek nějaké jedné epochy. Struktura jazyka, jeho mluvnický sklad a základní slovní fond, je výsledek řady epoch.“ Pak je arciť nutné vývoj jazyka zkoumat a o tom napsal Stalin toto: „Jazyk a zákony jeho vývoje lze pochopit jen tehdy, studuje-li se v nerozličeném spojení s dějinami národa, kterému studovaný jazyk patří a který je tvůrcem a nositelem tohoto jazyka.“ Jestliže strukturalismus nezkoumá vývoj jazyka, neví si ani souvislosti jazyka s národem, nepovažuje jazyk za výsledek tvůrčí práce národa, nevidí v jazyce první ze čtyř stalinských znaků národa. To znamená, že strukturalismus nevychovává k vlastenectví, k proletářskému internacionalismu, je nenárodní, protinárodní, kosmopolitický.

Ke kosmopolitismu vede i strukturalistické zkoumání různých jazyků nepřibuzných. Strukturu určitého jazyka lze vědecky poznat jen z něho samého, studiem jeho vývoje spjatého s vývojem národa, jak jasně vyplývá z uvedených Stalinových pouček. Jestliže chce strukturalismus dojít k poznání jazykové soustavy, na př. češtiny, jejím srovnáváním se soustavami jazyků nepřibuzných, pomíjí národní svébytnost češtiny, plynoucí z její sepjatosti s českým národem, je nenárodní, kosmopolitický.

Vedle synchronie a zkoumání jazyků nepřibuzných má kosmopolitický ráz též připomenuté strukturalistické chápání jazyka jako soustavy symbolů. Toto chápání odtrhuje jazyk od myšlení, tím od veškeré lidské činnosti, při které jazyk vzniká zároveň s myšlením, a tím od národa, který je vykonavatelem činnosti a proto i nositelem a tvůrcem jazyka. Strukturalismus přetrhává pouto mezi jazykem a národem, je i tu nenárodní, kosmopolitický.

3. Vrchovatou měrou vystupuje kosmopolitismus ve strukturalistické nauce zvané typologie, která srovnává nejrozmanitější jazyky na světě jako strukturalismus vůbec, ale jde po této zcela pochybené cestě dále než on. Rozeznává několik obecných jazykových typů a do nich vtěsnává výrazovou soustavu jednotlivých jazyků. O typologii češtiny máme práci Vladimíra Skaličky,² v které se rozlišuje pět jazykových typů.

Je jisto, že různé jazyky mají různou strukturu, výrazovou soustavu, poněvadž vznikly a vyvíjely se za různých historických podmínek svých nositelů a tvůrců. A lze proto mluvit o různých typech jazyků, v nestejně míře příbuzných i nepřibuzných. Je nepochybné, že je čeština značně příbuzný typ s ruštinou, méně s francouzštinou nebo s angličtinou a že

je to zcela jiný typ než čínština nebo turečtina. Ale je nutno si uvědomit, co lze z této typologické příbuznosti nebo nepříbuznosti vyvozovat.

Nepochybně má typologie význam pro praktické učení jazykům cizím, ale protože se typologie pokládá za vědu, za odvětví vědy o jazyce, ptáme se, jaký prospěch přináší vědeckému poznání jazyků. Autor české typologie tvrdí, že tato nauka přispívá k hlubšímu poznání češtiny, ale tak tomu naprosto není.³ Typologie zjišťuje zásadně, že se v češtině projevují různé jazykové typy;⁴ na př. *budu nosit* = typ isolační; *orám*, *vyorám* . . . = typ aglutinační; *dobrý* = typ flexivní atd. Tak dochází typologie k tomuto celkovému obrazu češtiny:⁵ „Nejdůležitější v české gramatice je flexivní typ . . . Velmi důležitý je v češtině typ isolační . . . Aglutinační je české skloňování a časování, pokud není flexivní . . .“ atd. Je zcela jasné, že tu typologie nijak nepřispívá k hlubšímu poznání mluvnické soustavy češtiny, protože známá fakta, známé jazykové jevy prostě jen označuje novými, cizími názvy. Na př. slovesné tvary *budu nosit* nazýváme opsané (proti jednoduchým *nosím* . . .) a nijak se neprohloubí jejich poznání, nazveme-li je isolační. Tím spíše ne, že tu přece nejde o izolaci slov, nýbrž o jejich spojování. Nic nezíská naše poznání tím, nazývá-li typologie složeniny *lidojed*, *maloměsto* . . ., typem polysynthetickým. O příklonkách *ho*, *mu* . . . se praví,⁶ že nejsou typ aglutinační, poněvadž by se nesměly odtrhnout od slova, ke kterému patří. To je nepochybný fakt a nemá proto smyslu říkat, že příklonky nejsou aglutinační typ. A žádný zisk nevyplyne z toho, řekne-li typolog, že mají příklonky „něco z typu aglutinačního a něco z typu isolačního“. O tom, že jsou k zájmenům *já* a *ty* v množném čísle tvary od slov jiných (*my* a *vy*), připomíná typologie,⁷ že je to rys flexivní, ale že se vyskytuje i v jazycích aglutinačních. Ani tím se poznání češtiny v nejmenším neprohlubuje.

Tímto zařadováním jednotlivých jazykových jevů do různých typů nemůže typologie přispět k vědeckému poznání české výrazové soustavy, protože ji zkoumá bez jakékoli souvislosti s jejím nositelem a tvůrcem, s českým národem, a jen podle dnešního stavu, nikoli vývojově. Ale nejen to. Typologie posuzuje českou výrazovou soustavu jedině s té stránky, že všechny české jazykové jevy mají obdobu v nejrozmanitějších jazycích na světě. V češtině jsou podle typologie jevy typu isolačního, t. j. čeština je prý tu příbuzná s jazyky v západní Evropě, s angličtinou, s francouzštinou a zčásti též s němčinou, kde je tento typ podle typologie „nejvýrazněji vyvinut“.⁸ V češtině jsou jevy aglutinační a čeština je tu tedy příbuzná s těmi jazyky, kde je aglutinační typ zvláště vyvinut, t. j. „v jazycích altajských, t. j. v jazycích tureckých, mongolských (v mongolštině, v jihoruské kalmyčtině), dále v jazycích ugrofinských (finštině, maďarštině), potom v armenštině, nové perštině, japonštině, korejštině“.⁹

V češtině je typ polysynthetický, který je „především význačný v čínštině a jiných jazycích východoasijských . . .“.¹⁰ Mluvnice češtiny a jiných evropských jazyků, „třeba po mnohých stránkách rozvinutější, se v lecčems podobá jazykům bantuským v jižní Africe“.¹¹ Slovesné tvary *dělám — děláme* „vypadají tak trochu jako turecké“.¹² V některých aglutinačních jazycích (korejštině, tocharštině)/připínají se pádové přípony jedna na druhou. „V češtině je v 2. a 3. pádu mn. č. určitý náznak tohoto principu“¹³ atd.

Tak tedy v pojetí strukturalistické typologie není český jazyk svébytný národní útvar, první ze čtyř stalinských znaků českého národa, nýbrž pestrá směsice nejrozmanitějších prvků, slepenec z prvků všech jazyků na světě. Tento výsledek typologie neposiluje národní vědomí, nýbrž je přímo podryvá, budí nevážnost, neuctu k českému jazyku. Typologie je plně ve službách kosmopolitismu.

4. Záporný vztah strukturalistické typologie k národním jazykům vůbec má kořen v tom, že typologie vychází z t. zv. obecné teorie mluvnice, mluvnické stavby jazyků. Podle Skaličky¹⁴ „mostem mezi našim jazykem a cizími jazyky musí být obecná theorie mluvnice a k té může dopomoci typologie a tím i naše knížka“. Teorii obecné, universální mluvnice naprosto však odporuje marxistickému pojetí jazyka, výše připomenuté Stalinově poučce, že strukturu jazyka nutno zkoumat z něho samého, z jeho vývoje spjatého s vývojem národa. Dnešní sovětská jazykověda, která horlivě a úspěšně rozvádí Stalinovy stati, s rozhodností odmítá teorii obecné mluvnice. V pozoruhodné stati o gramatické stavbě jazyka připomíná N. S. Pospelov,¹⁵ že jsou mezi jazyky rozdíly v mluvnické stavbě, ale praví k tomu toto: „Chceme-li stanovit podobné rozdíly v morfologické a syntaktické stavbě, nesmíme vycházet z kosmopolitické teorie jednotného glottogonického procesu a z ideje všeobecné, universální gramatiky, kterou obnovili stoupenci akademika Marra, nýbrž z konkrétního rozboru fakt.“

Mohlo by se zdát, že je postup typologie správný: srovnává rozmanité jazyky, z toho vyvozuje několik obecných typů a podle nich posuzuje strukturu jednotlivých jazyků, v našem případě češtiny. Lze zajisté srovnávat a používat výsledků srovnávání při výkladech o struktuře jednotlivého jazyka, ale je zcela nesprávné strukturu češtiny jejím srovnáváním se strukturami jiných jazyků přímo určovat, sestrojovat, jak to činí typologie. Jestliže každý jazyk vzniká a vyvíjí se jako nástroj dorozumění svých nositelů a tvůrců za zcela určitých historických podmínek, více nebo méně odlišných od podmínek vzniku a vývoje jazyků jiných, nemůže být pro jeden jazyk struktura jazyků jiných východiskem ani nějakým směrodatným měřítkem, nýbrž je to pro něj apriorní schéma. K tomu přistupuje rovněž ta okolnost, že tato schémata, iso-

lační atd. typ, vyvodila typologie srovnáváním jazyků příbuzných i nepříbuzných a beze zření k jejich historickému vývoji, tedy nevědecky.

Vychází-li typologie při určování české struktury z apriorních typů, nikoli z ní samé, vede to nutně k tomu, že leckdy hledá v češtině to, co v ní není, nebo pomíjí to, co v ní vskutku je. Dále zapomíná typologie na to, že je nutno každý jednotlivý český jev posuzovat, zjišťovat jeho povahu a úkon se zřením k ostatním českým jevům, k celé české struktuře, nikoli ke struktuře jazyků jiných. Tím si vysvětlíme jednak okolnost připomenutou v odst. 2, že typologie nepřispívá k hlubšímu poznání struktury českého jazyka, jednak to, že poznání českých jazykových jevů zhusta křiví, skresluje. Tak na př. označuje opsané tvary *budu nosit* za isolační typ, v kterém prý se „ani skloňování ani časování neděje příponami“ a „slova jsou neměnná“.¹⁶ Infinitiv je arciž neměnný, ale *budu* se přece obměňuje příponami (*budeš, bude . . .*), a dále nejde zřejmě o izolaci těchto slov, nýbrž o spojování. Podobně skresluje typologie obraz o české mluvnické stavbě, když vykládá poměr mezi tvary *dělám* a *děláme* tak, jako kdyby bylo *děláme* vzniklo příponou *-e* z *dělám*.¹⁷ Je přece nepochybně zjištěno, že je *děláme* tvar vývojově starší než tvar *dělám*, který vznikl až v dosti pozdní historické době z *dělaju*. Nemohl zajisté tvar starší vzniknout z mladšího. Podobně je tomu při dvojici *chlapů* — *chlapům*, která prý vznikla tak, že se k hotovému tvaru *chlapů* připojilo *-m*.¹⁸ Je však nepochybně dosvědčeno, že 2. pád zněl *chlapův*, a z toho plyne, že 3. pád *chlapům*, v starší době *chlapóm* nevznikl z 2. pádu tak, jak vykládá typologie. — Typologie si klade při zájmenných tvarech *ho, mu* otázku,¹⁹ „jak si máme tyto tvary rozdělit na kmen a koncovku“. Je prý tu koncovka *-ho, -mu* a „kmen je dán nedostatkem kmene“, je to nulový kmen“. Věc je však zcela jasná, vykládáme-li tyto tvary z češtiny samé; historická mluvnická dosvědčuje, že vznikly z *jeho, jemu*. Nelze tedy mluvit o nulovém kmene, nýbrž o hláskovém zániku kořenné slabiky *je-*. Ony zájmené tvary nejsou proti jiným zájmeným tvarům nějaký jiný typ, nýbrž se od nich liší hláskovým vývojem, který souvisí s celým vývojem češtiny za podmínek jí vlastních. — „V češtině ve většině případů platí pravidlo, že věta má mít sloveso a že odchylka od tohoto pravidla se cítí jako odchylka, která musí mít nějaký zvláštní důvod“.²⁰ Je pravda, že má dnešní čeština nejčastěji větu slovesnou (s určitým slovesem), ale nelze říci, že se neslovesné věty (jmenné a citoslovné) cítí za odchylku. Jde tu prostě o možnost dvojího vyjádření téže myšlenky. Odpovím-li na otázku „máš nůž“ jmennou větou *ano* nebo *ne*, nepocítuje se to za odchylku místo slovesné věty *mám* nebo *nemám*. Řeknu-li *na!*, není to odchylka místo *vezmi si*. Typologie mluví nesprávně o odchylce proto, že prý čeština jako flexivní jazyk žádá nor-

málně větu slovesnou. To však je apriorní předpoklad, který poznání české věty křiví. Není vědecké vykládat o tom, jaký stav by měl v češtině podle apriorního typologického schématu být, nýbrž zjišťovat, jaký stav v ní vskutku je.

Podle typologického pojetí není tedy „typ češtiny“ výsledkem tvůrčí práce českého národa, nýbrž vznikl tak, že byly do češtiny v jistém výběru prostě přeneseny hotové jazykové typy. To je pojetí kosmopolitické, protinárodní.

5. S obecnou, universální teorií mluvnice, mluvnické a vůbec jazykové stavby, je v podstatě totožná teorie imanentního vývoje jazyka, podle které vyplývá jazykový vývoj z jazykové soustavy samé, tkví, je obsažen v ní samé. To neznamena nic jiného, než že je jazykový vývoj každému jazyku apriorně dán, určen. Typologie úplně přejímá tento chybný idealistický názor, jenže mluví o apriorně daných jazykových typech, isolačním, aglutinačním . . .²¹ Všechno to, co jsem výše uvedl proti obecné teorii mluvnice, platí o teorii imanentní.

Autorem knížky „Typ češtiny“ praví v předmluvě (str. 6), že se typologie, vyšlá ze strukturalismu, snažila zbavit některých jeho zásadních chyb, mezi nimi „představy immanence jazykového vývoje“. Nezabavila se, nepoučila se ze Stalina, zůstala plně idealistickou, neboť jen své nesprávné pojetí jazykové struktury jinak nazývá.

6. S otázkou obecné mluvnice se zřením k syntaxi obírá se Fr. Kopečný ve svých universitních skriptech o české skladbě.²² Na str. 7 praví: „Tato připomínka chce být zároveň důležitou výhradou proti přílišné skepsi co do možnosti ‚obecné mluvnice‘ (platné v zásadě pro všechny jazyky).“ Kopečný se tu tedy vyslovuje o obecné mluvnici nikoli s plným souhlasem, nýbrž rozpačitě, ale i toto stanovisko v práci vyšlé dvě léta po Stalinových statích překvapuje. Po těchto statích nemůže být žádné pochybnosti o tom, že je teorie obecné mluvnice protimarxistická, čistě idealistická, a že česká jazykověda nesmí mít „důležité výhrady“ proti skepsi co do její možnosti, nýbrž naopak musí se jí bezvýhradně zřici a vymýtit všechny výklady o české skladbě, z této kosmopolitické teorie vyplývající.

Mluvě o obecné mluvnici má Kopečný na mysli nikoli různé výrazové typy, které probírá typologie, nýbrž t. zv. gramatické kategorie (vztahy), jako slovní druhy (části řeči), části věty, pád, rod, číslo, čas . . . Pokládá je jako typologie své typy za apriorně dané. Praví sice správně (str. 7), že „mluvnice studuje mluvnické kategorie toho kterého jazyka“, ale přiznává-li možnost obecné mluvnice, uznává tím existenci mluvnických kategorií dvojích: jednak obecných, apriorně daných, jednak kategorií konkrétního jazyka. Obecné kategorie nazývají stoupenci obecné mluvnice kategorie pojmové nebo myšlenkové a jejich vyjádření v konkrétním

ním jazyce kategorie gramatické. O dvojích kategoriích, pojmových a gramatických, mluví zcela jasně zejména marristé.

Bez rozpaků, zásadně se hlásí Kopečný k obecné mluvnici, když praví toto: „Oborem vlastní mluvnice je mi studium mezislovních a větných vztahů a pak prostředků, jimiž se tyto vztahy vyjadřují.“ Neboli; mluvnické vztahy jsou prius a mluvnické prostředky posterius, t. j. mluvnice zkoumá, jak nějaký jazyk apriorně dané vztahy vyjadřuje. Také v jednotlivostech projevuje Kopečný kladný vztah k obecné mluvnici, zejména když mluví o kategoriích gramatických a pojmových. Tak na str. 9: pojmová kategorie slovesné kvantity „gramatickou kategorií být nemusí“. Nebo na str. 89: „kausativnost je u nás jen kategorií pojmovou“.

Toto pojetí dvojích kategorií je zcela nesprávné, čistě idealistické a kosmopolitické, neboť odtrhuje jazyk od myšlení, naprosto odporuje marxistickému pojetí myšlení a jazyka jako dialektické jednoty, v které je myšlení obsahem jazyka a jazyk jeho výrazem, formou. Pospelov²⁸ výstižně praví o pojmových kategoriích, že jsou „produktem domnělého mimojazykového myšlení, které se pouze projevuje jistými jazykovými formami“. Nemohou existovat žádné kategorie mimo jazyk, jen myšlenkové, pojmové, protože podle Stalina jakékoli myšlenky „mohou vznikat a existovat jedině na základě jazykového materiálu, na základě jazykových termínů a rčení“. Ani nemohou existovat kategorie čistě gramatické, čistě formální bez myšlenkového obsahu, neboť jazyk vzniká podle Stalina při veškeré lidské činnosti zároveň s myšlením. Existují tedy kategorie jedině, v kterých nelze oddělovat stránku myšlenkovou od výrazové, jako v jazyce vůbec, a které lze nejlépe nazývat mluvnické, protože se s nimi obírá mluvnice, protože je získává mluvnice abstrakcí z konkrétního jazykového materiálu.

Mluvnické kategorie určitého jazyka lze zjišťovat jen z něho samého, protože celý jazyk vytvořil za osobitých podmínek svého vývoje ten národ, který ho užívá. Jazykověda může zajisté srovnávat kategorie různých jazyků, abstrahovat z nich to, co je v nich společného nebo různého, ale nelze se domnívat, že by výsledky tohoto srovnávání mohly být východiskem pro zjišťování mluvnické soustavy jednotlivých jazyků. To by vedlo k tomu — jako v typologii, viz odst. 3 —, že bychom ve zkoumaném jazyce hledali něco, co tam není, nebo pomíjeli to, co v něm je, a pod. Každý jednotlivý jazykový jev je nutno posuzovat se zřetěním k ostatním jevům téhož jazyka, k celé jeho soustavě, nikoli se zřetěním k jazykům jiným. Vyskytuje-li se v několika jazycích stejný jev, nemusí mít ve všech z nich stejný úkon, nýbrž různý, a to podle celkové struktury jazyka.

Je záhodno si uvědomit, k čemu slouží srovnávání struktury různých

jazyků, jaký má dosah. O tom je nesprávný názor namnoze ještě dnes, ačkoli to zcela jasně řekl Stalin o srovnávání slovanských jazyků: „Vskutku však nelze popírat . . ., že by studium jazykové spřízněnosti těchto národů mohlo přinést jazykovědě velký užitek při studiu zákonů vývoje jazyka.“ Srovnávají se konkrétní jazykové jevy slovanských jazyků a srovnávání záleží v abstrahování od všeho konkrétního a jednotlivého, v postihování obecných zákonitostí, ve vytváření pravidel, zákonů, jak víme ze Stalinova skvělého výkladu o podstatě gramatiky, zakončeného takto: „Gramatika je výsledkem dlouhodobé abstrahující činnosti lidského myšlení, ukazovatelkou nesmírných úspěchů myšlení.“ Ze srovnávání lze tedy vyvozovat zákony vývoje jazyka, jimi osvětlovat vývoj struktury jednotlivých jazyků, nelze však srovnáváním různých jazyků strukturu jednotlivých jazyků vyvozovat, sestrojovat.

Kosmopolitický ráz obecné mluvnice v oblasti mluvnických kategorií záleží v tom, že si podle jejího pojetí nevytvořila čeština jako svébytný jazyk mluvnické kategorie sama, nýbrž je po myšlenkové, pojmové stránce přejala už hotové a jen jim dala českou podobu.

7. Objektivismem kosmopolitického zabarvení a také nepokrytým kosmopolitismem je silně prostoupeno celé naše slovníkářství, a to ve výkladech významu slov, která mají přímý vztah ke společenskému životu. Připomínám to kriticky i sebekriticky. V těchto výkladech se zřetelně obráží jednak idealistické pojetí přírody a lidské společnosti, jednak pojetí přímo buržoasní, hovějící kapitalismu a jeho poslednímu období, kosmopolitickému imperialismu. Tu se jasně ukazuje nepravdivost objektivismu a kosmopolitismu, křivost a skreslenost jeho poznání vnějšího světa. Tak na př. o slově *kapitál* se vykládá, že je to nashromážděné jmění, kterého se neužívá k okamžité potřebě . . ., nebo podobně. To je výklad objektivistický, lžiobjektivní, protože zastírá vlastní podstatu kapitálu, že totiž slouží v kapitalistickém řádě nabývání nadhodnoty vykořisťováním námezdní práce. Toto zastírání podstaty kapitálu je už služba kapitalismu, je to kosmopolitismus. *Panevropa* je prý sjednocená Evropa, úsilí o její sjednocení. Zase není vystižena podstata této sjednocené Evropy, že byla myšlena jako prostředek imperialismu v boji proti Sovětskému svazu. *Formalismus* v umění je prý směr kladoucí důraz na formu. To je výklad polopravdivý, objektivistický, neboť vskutku je to směr úpadkový, který pomíjí myšlenkovou, obsahovou stránku umění a tím odvrací pozornost od poznání skutečnosti, jak je to v zájmu kapitalistického řádu. *Proletář* je prý příslušník výdělkově nezajištěných vrstev, každý, kdo pracuje za mzdu. Že je to člověk vykořisťovaný majitelem výrobních prostředků, tento výklad nepraví. Atd.

Vymýtí rázně a důsledně objektivismus a kosmopolitismus z našeho slovníkářství, je naléhavý společenský, vlastenecký úkol. Slovník je

pomůcka, které se hojně používá, a je proto svrchovaně žádoucí, aby nesloužil odumírajícímu kapitalismu v jeho zločinné imperialistické podobě, tmářství a reakci, nýbrž opravdovému pokroku uskutečňovanému socialistickým řádem. Slovník zpracovaný pravdivě, objektivně a tím také vlastenecky, může v nemalé míře přispět k očistě od starých buržoasních názorů a k osvojení si a upevnění myšlení a smýšlení v duchu vědeckého socialismu, dialektického a historického materialismu a tím vydatně napomáhat veškerému našemu socialistickému budování.

8. Objektivismus je častý zejména při výkladech drobnějších jazykových jevů a záleží v tom, že autor vykládá jev sám o sobě, beze zření k jiným jevům, leckdy pomíjí jeho historický vývoj. Objektivismus má tu za následek nepřesné, neúplné poznání jevu, které se zdá samo o sobě podřadné. Nesmíme však zapomínat na to, že takováto drobná pozorování zhusta zobecňujeme v poznatky širší a hlubší, jejichž správnost je závislá na správnosti oněch drobných pozorování.

Jako příklad objektivismu při zkoumání jevů důležitých uvádím Šmilauerův výklad o českých slovech přejatých z cizích jazyků²⁴ a článek „Ruské vlivy na češtinu“.²⁵ V prvním případě všimá si Šmilauer přejatých slov se začáteční skupinou *ka-* (*kaba* až *kazamírový*) ve Vášově — Trávníčkově Slovníku jazyka českého a nakonec je roztrídí podle původu do 9 kulturních okruhů, řecko-latinského, francouzského atd. Tento soupis, nesporně důkladný, svědčící o autorově široké znalosti věci, nemůže nezaujmout čtenáře po té stránce, jak malý je podíl slovanských jazyků na naší přejaté slovní zásobě proti podílu jazyků zejména z kulturního okruhu řecko-latinského, francouzského a středomořského, a že je menší než podíl jazyků z okruhu exotického, t. j. jazyků Blízkého Východu (turečtiny, arabštiny a hebrejštiny), dále jazyků asijských (perštiny, indičtiny, malajštiny a čínštiny) a jazyků amerických. Čtenář má mimoděk dojem, že je to v průměru celkový obraz o našich přejatých slovech. Tu však je třeba mít na paměti, že jsou to jen slova se začáteční skupinou *ka-*, neboli že je to soupis slov pořizený podle sudidla zcela vnějšího, neústrojného, nahodilého, že je to pouhá snůška slov bez souvislosti s dějinami českého národa. Nemá proto žádnou vědeckou poznávací hodnotu, je jen zdánlivě, domněle objektivní, pravdivá, skresluje skutečnost, je objektivistická. Autor měl zajisté nejlepší úmysl přispět k osvětlení původu našich přejatých slov. To vydatně učinil ve výkladech předcházejících, ale idealistický objektivismus svedl jej k něčemu, co může čtenáře uvést v omyl.

V druhém článku probírá Šmilauer dosti podrobně vlivy ruštiny na češtinu a uzavírá jej takto: „Shledáváme, že vlivy ruštiny na češtinu nebyly — proti vlivům jiných jazyků — sice nijak zvláště silné, že však nám jejich rozbor ukazuje leccos zajímavého z rozmanitosti způsobů,

jimiž působí jazyk na jazyk.“ Autor si neuvědomil, že je zhodnocení ruských vlivů na češtinu jako nijak zvláště silných v rozporu s druhou částí jeho závěru o rozmanitosti způsobů, kterými působí ruština na češtinu. Tato druhá část závěru je nepochybně správná. Šmilauer připomíná přejetí nejen ruských slov, nýbrž i mluvnických prostředků, složeného přechodníku (*rozplakavši se . . .*), 2. osoby ve větách s všeobecným podmětem (*jedeš-li vlakem . . .*) a pod. A v oblasti slovníkové zjišťuje, že jsou z ruštiny slova zcela běžná (*vzduch, příroda, průmysl*), slova „básnická, knižní vědecká“ (*syrý, chrabrý, soulad . . .*), „odborná slova ve vědách duchovních i přírodních“ (*soustava, sloh, mrož, pyl . . .*), „nejméně na sedmdesát až osmdesát“ rostlinopisných názvů zavedených Preslem (*durman, plavuň, šlavel . . .*). Autor uvádí značný vliv ruštiny na Čelakovského, „silnější ruské vlivy“ u Havlíčka, Holečka, V. Mrštíka a „jiných autorů znalých dobře ruštiny“. V románech z ruského prostředí se podle Šmilauera projevují vlivy ruštiny „mnohonásobně“.

Jestliže se vliv ruštiny na češtinu projevuje tolika rozmanitými způsoby, je to bez nejmenší pochyby důkaz síly a hloubky tohoto vlivu. Šmilauer však zvážil ruský vliv jen poččetně, a protože nejde o nějaké ohromné množství slov ruského původu, usoudil, že ruské vlivy na češtinu nejsou nijak zvláště silné. Tu rozmanitost ruského vlivu považuje nikoli za jeho podstatný rys, nýbrž za něco s ním nesouvisícího, jen za zajímavost. Toto jen číselné posuzování slov přejatých z ruštiny, tento objektivistický výčet bez skutečného hodnocení vede ke křivému poznání vlivu ruštiny na češtinu, k jeho podceňování.

Síla a hloubka ruského vlivu na češtinu vynikne tím více, jestliže si uvědomíme, že Šmilauer mnohá slova přejatá z ruštiny vůbec neuvádí; na př. *brzda, chata, podnos, příbor, nápěv, maják, zákusek, učiliště, řevnit, zvěřský, zvěřstvo . . .*, literární *zkazka, poryu . . .* A jestliže ruský vliv správně hodnotíme po těch stránkách, které Šmilauer neprávem podceňuje. O slovech *vzduch, příroda* a j., přejatých Jungmannem nebo jeho školou, praví autor, že je to „přejímání umělé, chtěné“ a dále prý „nebyly přejímány výrazy z denního života, nýbrž slova jednak vědecká, jednak básnická nebo knižní“. To je stanovisko zcela nesprávné. Nelze rozlišovat slova „uměle, chtěné“ přejatá od slov přejatých jinak — Šmilauer neříká jak — a slova z denního života od slov vědeckých a básnických, knižních. Rozhoduje ta okolnost, že slovo bylo přejato a má v češtině jistou funkci. I nová česká slova tvoří se „uměle, chtěné“, zejména odborná, ale proto je nelze pokládat za méněcenná. A vědecká slova rovněž nejsou méně důležitá než slova z denního života, protože je věda svrchovaně významnou činitelekou ve vývoji společnosti.

I přejatá slova básnická, knižní mají svou nemalou úlohu, jak vidět z toho, že jsou básnická, knižní slova i ve slovní zásobě domácí (čaro-

vábný, zlatozář, sterý . . .). Obojí básnická slova jsou důležitá jako prostředky obrazného poznání, které je protějškem poznání vědeckého. Nelze podceňovat ani ta ruská slova, která se vyskytují jen u jednotlivých autorů, neboť tito autoři mají jisté místo v našem literárním životě a jejich rusismy jsou ústrojnou součástí jejich výraziva, které jim umožňuje jejich uměleckou činnost. Jde tu o rozdíly v rozsahu užívání ruských slov, co do jejich pole působnosti, ale tytéž nebo podobné rozdíly jsou i ve výrazivu domácím nebo přejatém z jiných jazyků.

Dnes je mimo jakoukoli pochybnost, že je vliv ruštiny na češtinu neobyčejně silný, hluboký, a to jako přirozený následek důsazných hospodářských a kulturních vlivů Sovětského svazu na veškeré naše společenské dění. Již dnes je nepochybné, že je vliv ruštiny na češtinu nejvýznačnější rys našeho novodobého jazykového vývoje a se stanoviska historického že je to obdoba pronikavého vlivu jazykového, souvisícího s přejímáním antické kultury. V době, kdy Šmilauer psal svůj článek, nebylo to zajisté tak jasné jako dnes, ale objektivismus, posuzování holých faktů a pomíjení jejich souvislostí a zákonitostí bylo autorovi překážkou ve správném posouzení tehdejšího stavu.

P o z n á m k y

- ¹ V brožurce „Český jazykozpytný strukturalismus ve světle Stalinova učení o jazyce“ (Praha 1951), str. 29, 21, 27. Cituji zkratkou Strukturalismus.
- ² Typ češtiny, Praha 1951.
- ³ Srov. k tomu mou stať „Strukturalistická typologie jazyková“ v Tvorbě XX, 1125—1126.
- ⁴ Skalička, Typ češtiny 12.
- ⁵ Tamtéž 92—93.
- ⁶ Tamtéž 74.
- ⁷ Tamtéž 75.
- ⁸ Typ češtiny 11.
- ⁹ Tamtéž 11.
- ¹⁰ Tamtéž 12.
- ¹¹ Tamtéž 8.
- ¹² Tamtéž 82.
- ¹³ Tamtéž 59. K ¹² i ¹³ srov. můj článek uvedený v poznámce 3.
- ¹⁴ Tamtéž 6.
- ¹⁵ Otázky jazykovědy s hlediska prací J. V. Stalina (Praha, 1952), str. 108.
- ¹⁶ Typ češtiny 11.
- ¹⁷ Tamtéž 83.
- ¹⁸ Tamtéž 74.
- ¹⁹ Tamtéž 74.
- ²⁰ Tamtéž 89—90.
- ²¹ Imanentní teorii uvádím jako chybný idealistický základ strukturalismu a typologie v brožurce Strukturalismus (viz pozn. 1) a v článku v Tvorbě (viz pozn. 3).

- ²² Základy české skladby. Učební texty vysokých škol. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1952.
- ²³ Otázky jazykovědy . . . , str. 99.
- ²⁴ Výklady slov. Naše řeč XXI (1937), 223 a násl.
- ²⁵ Ruské vlivy na češtinu. Naše řeč XXV (1941), 65 a násl.

Р е з ю м е

ОБЪЕКТИВИЗМ И КОСМОПОЛИТИЗМ В НАШЕМ ЯЗЫКОЗНАНИИ.

Объективизм и космополитизм является идеологическим оружием мирового империализма в его борьбе за экономическое, национальное и культурное порабощение всего человечества. Космополитизм отвергает национальный язык и культуру, национальные особенности и самобытность и исключает из научного исследования все, что могло бы своими результатами укреплять национальное самосознание, патриотизм, любовь к Родине и к народу, чтобы, таким образом, ослабить стремление народов защищать собственную самобытность и суверенитет своего государства. Объективизм, который не выступает в науке прямо, как общественная идеология, а скрыто, под личиной научного метода, способствует космополитизму тем, что удовлетворяется познанием собственно фактов, вне связи с другими фактами, с общественной жизнью. Космополитизм и объективизм не являются объективными, они искажают правдивое познание действительности, тормозят прогресс человеческого общества.

Характерным проявлением космополитизма и объективизма в языкознании является структурализм, наше последнее довоенное направление в языкознании. Космополитичен с одной стороны структуралистический синхронизм, который недостаточно обращает внимание на развитие языка, а следовательно и на связь языка с народом. Космополитический характер также носит и структуралистическое сравнение разных неродственных между собою языков, потому что оно проходит мимо национального своеобразия языков. Космополитично и понимание языка, как системы символов, потому что оно отрывает язык от мышления, а следовательно и от человеческой деятельности вообще, при которой язык возникает одновременно с мышлением, отрывает его также и от народа, являющегося носителем деятельности, а потому и носителем и создателем языка.

Еще в большей степени космополитизм проявляется в структуралистической типологии, в науке, которая заключает систему выразительных средств отдельных языков в узкие рамки нескольких общих языковых типов (тип флективный, изоляционный, агглютинационный и др.), рассматривает ее лишь синхронически и без какой бы то ни было связи с народом. Типология является космополитической и в том, что она ищет аналогию отдельных явлений одного языка в разных языках мира. Так, например, по чешской типологии, чешский язык не является самобытной национальной формой, а пестрой смесью разнообразных элементов, кажим-то конгломератом элементов всех языков мира. Типология исходит из так называемой общей теории грамматики, с которой сходна в сущности и теория имманентного развития языка.

Теория общей грамматики выступает в нашем языкознании и в других работах, не только типологических. Это понимание является идеалистическим и космополитическим, т. е. признанием двух видов категорий — универсальных

категорий понятий и грамматических категорий конкретного языка — отрывает язык от мышления. В действительности, однако, существуют лишь единные категории и определять их можно лишь исходя из каждого конкретного языка, т. е. язык в целом был создан в своеобразных условиях своего развития тем народом, который им пользуется. Космополитический характер общей грамматики в области грамматических категорий состоит в том, что по ее пониманию чешский язык, как самобытный язык грамматических категорий не создал сам, а перенял их, что касается мышления, понятий, уже готовыми, а она лишь придала им чешский характер.

Космополитическому объективизму подверглась и чешская лексикография. Идеалистически и классовобуржуазно в наших словарях даются в особенности объяснения значения слов, которые имеют прямое отношение к общественной жизни (напр. капитал, Паневропа, формализм, пролетарий).

Объективизм часто замечается при объяснении более мелких явлений. Неточное и неполное познание отдельных фактов, вытекающее из того, что автор объясняет их не принимая во внимание их связи с другими явлениями или с их историческим развитием, становится основой для обобщения в более широкие и глубокие познания, что является причиной их неправильности. Примером объективизма при объяснении одного из важнейших явлений можно привести взгляды Шмилауэра на влияние русского языка на чешский. Объективистское исследование ведет к недооценке русского влияния, которое является самой характерной чертой нашего языкового развития новейшего времени.